

Szerencsés Anna Réka

Az angol külpolitika és a magyar emigráció lehetőségei a krími háború időszaka alatt Kossuth Lajos sajtómegjelenései tükrében

BEVEZETÉS

Az angolszász közvélemény nem csupán egy hősi harcban elbukott nép száműzött követét, hanem a népjog szószólóját is látta Kossuth Lajosban Angliába érkezésekor, 1851-ben. Ő pedig ezt a szerepet maga is tudatosan viselte, sőt táplálta, ez számára eszüközt jelentett arra, hogy a magyar kérdést a világ előtt népszerűsítse. Angliai emigrációja során legfőbb kötelességének a magyar függetlenségi törekvések újjáélesztését érezte, úgy vélte a krími háború a maga bonyolult és lehetőségekkel teli nemzetközi környezetével megfelelő lehet ezirányú céljai eléréséhez. Kossuth 1855-ben két brit újsággal (Sunday Times, The Atlas) is szerződéses kapcsolatban állt, ezen időszak alatt megjelent cikkeiben rendszeresen foglalkozott a háborúban álló felek politikájának mozgatórugóival és azzal, hogy Magyarország hogyan illeszkedik ebbe a nemzetközi helyzetbe. A tanulmány célja bemutatni Kossuth mindezekről alkotott véleményét a krími háború kapcsán megjelent sajtó megnyilvánulásai tükrében, ezáltal hozzájárulva Kossuth angliai hírlapírói tevékenységének feltárásához.

A KELETI KÉRDÉS ELŐZMÉNYEI, KOSSUTH KÜLDETÉSE

„A magyar nemzet szabadsága és függetlensége a világszabadság egyik nélkülözhetetlen sarkkövének van elismerve.”¹

1853-ban több nemzetközi esemény is alkalmat szolgáltatott a magyar emigrációs remények felélesztéséhez. Kossuth eleinte az olasz-magyar együttműködésnek tulajdonította a legnagyobb jelentőséget, tekintve, hogy mind a két nemzet felszabadulási törekvéseinek útjában a Habsburg-hatalom állt. Kossuth Angliába érkezésekor személyesen is találkozott Giuseppe Mazzinivel, a Római Köztársaság száműzött elnökével és az olasz republikánus egységmozgalom ve-

¹ Kossuth kiáltványai 1851. szept. 22. Közli: Jánossy Dénes: *A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában*. I. Bp., 1940. 607.

zetőjével, hogy egyeztessék elképzeléseiket. Kossuth a helyszínen tartózkodó Türr István útján rendszeresen értesült az 1853-as milánói felkelés előkészületeiről. Az osztrák katonai túlerő azonban szinte órák alatt leverte a felkelést, melyet súlyos megtorlások, kivégzések, hadbírósaági ítéletek követtek, köztük számos magyar áldozattal.² A bukott felkeléssel Kossuth nevét az angol sajtó közvetlen kapcsolatba hozta, utalva többek között Kossuth még 1851-ből származó, az Itáliában szolgáló magyar katonákhoz szóló kiáltványára is, melyet Mazzini is felhasznált.³ Kossuth e nehéz és felettébb kompromittáló állapotból szabadulni kívánva döntött úgy, hogy ellentétben minden megelőző, Mazzinivel fennálló kapcsolatával és olaszországi megbízottaival fenntartott érintkezésével – gyökeresen elhatárolja magát a Milánóban történt eseményektől, amelyek meglehetősen vegyes érzéseket keltettek a magyar emigrációs berkekben is.⁴

Miután a különböző hazai és nemzetközi szervezkedések, felkelési kísérletek sorra meghiúsultak, Kossuthnak be kellett látnia az eddig követett politikája kudarcát. Az 1848–49-es szabadságharc titkos szervezkedések és proklamációk kibocsátásával, a hazai és európai elnyomott nemzetek szabadságvágyára építve, valamint az emigráció számára rendelkezésre álló jelentős anyagi eszközök híján nem volt folytatható. Kossuth koncepciót is váltott és ezután a nagyhatalmi politika kedvező változásaitól várta a helyzet jobbra fordulását.⁵ Elképzelése szerint egy olyan nemzetközi konfliktus, melyben az Osztrák Császárság is érintett, lehetőséget biztosíthatott volna a magyar függetlenségi törekvések megvalósítására, a szabadságharc újrakezdésére.

Ezt a nemzetközi konfliktust, az „európai vulkán forrongásának” egyik legalkalmasabb pillanatát teremtette meg – meglátásában –

² Lukács Lajos: *Magyar politikai emigráció 1849–1867*. Bp., 1984. (A továbbiakban: Lukács, 1984.) 98–100.

³ A várható felkelés sürgető időpontja készítette Mazzinit arra, hogy felhasználja Kossuth még 1851-ből származó, az Itáliában szolgáló magyar katonákhoz szóló felhívását, melyet enyhén korrigált és az adott pillanathoz alkalmazott. Kossuth a *Morning Post* 1853. február 17-i számában hamisítványnak titulálta a neve alatt kibocsátott kiáltványt. Később annyiban egészítette ki véleményét, hogy a proklamáció egy megelőző, Kütahyában fogalmazódott kiáltványán alapult, de dátumát és szövegét is megváltoztatták. Lásd: Kropf Lajos: Kossuth és Mazzini 1853-ban. = *Történeti Szemle*, 1913. 2. sz. 265–271.

⁴ Koltay-Kastner Jenő: Kossuth és Mazzini. = *Századok*, 1925. 59. sz. 1–14.

⁵ Solymosi József: A szabadságharc újrakezdésének katonai esélyeiről. = *Hadtörténelmi Közlemények* 130, 2017. 4. sz. 936.

a krími háború kitörése, mely kapcsán Kossuth minden eszközt igénybe vett, hogy a magyar függetlenség reményét életben tartsa. Úgy vélte, ha Magyarország az 1849-ben elszenvedett katonai vereség ellenére ragaszkodni tud küzdelmei céljaihoz és kitart alkotmányos elvei mellett, mindent visszanyerhet. Hitt benne, hogy a krími háború esetében nem elszigetelt küzdelemről lesz szó, hiszen nemcsak a törökökre támaszkodhat a magyar emigráció, hanem Angliára, Franciaországra is, mint az Oszmán Birodalom potenciális szövetségeseire. Ennek megfelelően az emigráció Konstantinápoly felé fordult, így tettek a lengyelek, románok, magyarok egyaránt, akik elsősorban és közvetlenül voltak érdekelték a kibontakozó eseményekben.⁶

1849 óta többen maradtak vagy kényszerültek maradásra török földön, akiknek reményt jelentett a nemzetközi események alakulása. A magyarok és lengyelek közül többen is katonai szolgálatot vállaltak a török hadseregben.⁷ A nyugati országokból is megindult a hazájukon kívül rekedtek vándorlása kelet felé, hogy felajánlják szolgálataikat ott, ahol erre igényt tarthattak. Londonból, Párizsból, Svájcból egyaránt Törökország felé indultak magyar, lengyel, román emigránsok.⁸ A londoniak közül többek közt Kmety György tábornok is, aki a helyi magyar egyesület elnöki tisztségéről mondott le, hogy ismét kardot ragadjon.⁹

A krími háború valóban az egyik legfontosabb fordulópont volt Európa Napóleon utáni történetében. Bodnár Erzsébet megfogalmazásában: a keleti kérdés az Oszmán Birodalom hanyatlásához kapcsolódó, a birodalomban élő elnyomott népek lázadásával és

⁶ Lukács, 1984. 104.; Vö.: Temperley, Harold: *England and the Near East. I. The Crimea*. London, 1936.

⁷ Tüköry Lajos volt honvéd főhadnagy, Pap János, Tolnay János, Guyon Richárd, Kollman József, Eberhardt Károly. Döntő részben volt honvédek, akik csak kevesen tudtak a polgári életben elfogadható egzisztenciára szert tenni. Lásd: Veress Sándor: *A Magyar Emigráció Keleten. I–II.* Bp., 1878.; Pap János–Szalczér Sándor: *Emigránsok Törökországban*. Pécs 1893.; Thomas Lengyel: *Hungarians and the Crimean War. = Hungarian Quaterly*, 1939. 5 sz. 515–540.

⁸ Lukács, 1984. 105.

⁹ Vö.: Kmety, Georg: *A narrative of the defence of Kars*. London 1856.; Kmety mellett Türr István is belépett az angol hadseregbe (1855). Az Angliával szövetségben lévő Török Birodalom számára is teljesített szolgálat közben az osztrákok elfogták, és hadbíróság elé állították. A személye körül kialakult nemzetközi diplomáciai vihar osztrák és angol vonatkozását elemzi: Pete László: *A királynő katonája. Türr István a krími háborúban*. In. *A Balkán és a keleti kérdés a nagyhatalmi politikában*. Szerk. Árvay Viktor–Bodnár Erzsébet–Demeter Gábor. Bp., 2005. 78–85.

az európai nagyhatalmak beavatkozásával összefüggő problémák halmaza.¹⁰ A hosszú XIX. század hatalmi politikájának valóban az egyik legmeghatározóbb dilemmája volt, hogy kik és hogyan töltsék be az Oszmán Birodalom meggyengülésének következtében kialakuló hatalmi vákuumot. A soknemzetiségű Oszmán Birodalom névleges és tényleges hatalma stratégiai fontosságú területekre terjedt ki Észak-Afrikától kezdve egészen a Fekete-tengerig. A modernizálásban megrekedt birodalmat azonban politikai, gazdasági, pénzügyi nehézségek, belső, ideológiai feszültségek és külső erők is fenyegették. A külső erők között első számú volt Oroszország, mely a XVIII. század vége óta a bizánci örökség és a gazdasági érdekek által vezérelve Konstantinápoly és a török tenger-szorosok elfoglalására, az e cél szolgálatába állított pánszlávizmus jegyében pedig a balkáni szláv népek felszabadítására törekedett. A birodalmon keresztülhúzódó, Indiába vezető út miatt a térség rendkívül fontosnak számított az Egyesült Királyság külpolitikájában is. A Balkán viszonylatában továbbá a Habsburg Monarchia is érdekelt volt, míg az évszázad közepére erejét visszanyerő Franciaország is rendelkezett bizonyos gazdasági érdekekkel a térségben.¹¹ Az 1850-es évekre eszkalálódó „keleti kérdés” hátterében tehát az állt, hogy a nagyhatalmak számára erre az időszakra vált egyértelművé, hogy az egykoron világbirodalmat létrehozó erős Török Birodalom a XIX. század közepére meggyengült és az összeomlás szélén állt. A mind gyakrabban „Európa beteg emberének”¹² tartott birodalom várható szétesése következményeként az egyes területekre így több európai hatalom is igényt tartott. Kossuth úgy vélte ez a bonyolult és lehetőségekkel teli nemzetközi környezet a magyar függetlenségi törekvések újjáélesztéséhez is vezethet.

A fenti célkitűzésének megfelelően Kossuth rengeteget foglalkozott a háborúban álló felek politikájának mozzatórugóival, így többek között tartózkodási helye, Anglia vélt és általa valósnak hitt háborús indítékaival, a be nem avatkozás elvével, Ausztria szerepvállalásával és azzal, Magyarország hogyan illeszkedik ebbe a nemzetközi helyzetbe. Legfőbb célja az volt, hogy egy önkényuralom-ellenes magyar, illetve közép-európai szabadságküzdelem – a beavatkozás a

¹⁰ Bodnár Erzsébet: A keleti kérdés kutatása az orosz történetírásban. = *Világtörténet* 29, 2007. 2. sz. 47–52.

¹¹ Ormos Mária–Majoros István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren*. Bp., 2003. 40–41.

¹² Miklós cár utalt így Törökországra Seymour szentpétervári brit követnek. Lásd: Goldfrank, David M.: *The Origins of the Crimean War*. London–New York, 2001. 1.

be nem avatkozásért elv jegyében – legalább a politikai fellépés szándékának hivatalos kinyilvánítását elnyerje vendéglátóitól. Angliában az I. világháborúig dogmának minősült, hogy az 1815-ben létrehozott, stabilnak hitt európai államrendszereknek a Habsburg Birodalom léte – mint közép-európai nagyhatalom – az egyik sarkpontja. Ahogy azt 1848 is bizonyította, ennek ereje, stabilitása, sőt fennmaradása is a belső mozgalmakon múltott, ezen a téren az angol külpolitika számára kulcsfontosságú volt Magyarország magatartása, Világos és Arad után pedig az osztrák–magyar viszony alakulása.¹³ A brit alsóház 1849. július 21-én lezajlott vitája során Lord Palmerston¹⁴ külügyminiszter is elismeréssel szólt a magyarok múltjáról és törekvéseiről, de világosan leszögezte Nagy-Britannia közép-európai politikájának alapelvét: „Az európai hatalmi egyensúlyban Ausztria igen fontos elemet képvisel.¹⁵ [...] Európa politikai függetlensége és szabadsága elválaszthatatlanul kapcsolódik Ausztria, mint európai nagyhatalom fennmaradásához és integritásához, ennél fogva bármi, ami akár közvetlenül, akár távolabbi lehetőségként gyöngítene és sújtaná Ausztriát, illetve elsőrangú hatalomból másodrangú állammá redukálná, szükségképpen nagy szerencsétlenséget jelentene Európa számára, amit minden angolnak helytelenítenie kell, és igyekeznie kell meggátolni.”¹⁶

KOSSUTH ÉS AZ ANGOL SAJTÓ

Kossuth krími háborúról kifejtett nézeteinek elemzéséhez jelen tanulmány forrásbázisát azon brit sajtóorgánumok adták, amelyben Kossuth rendszeresen, szerződéses jogviszony keretén belül publikált a háború időszaka alatt. Az újságokkal kötött szerződések keretében 1855 januárjától áprilisáig nyolc terjedelmes cikket írt a nagy példányszámban megjelenő liberális hetilap, a *Sunday Times* számára,

¹³ Jeszenszky Géza: Magyarország a brit gondolkodásban és külpolitikában, 1848-tól 1945-ig. = *Külügyi Szemle* 13, 2014. 2. sz. 150–151.

¹⁴ Henry John Temple, Palmerston harmadik örgrófja (1784–1865) ír főúri családban született, 1807 és 1865 között a brit politika meghatározó személyisége. Pályafutása során több miniszteri posztot is ellátott és miniszterelnöki tisztséget is betöltött.

¹⁵ Erről lásd: Szabad György: *Kossuth and the British Balance of Power Policy 1859–61*. Bp., 1960.

¹⁶ Palmerston az alsóházban, 1849. július 21. Közli: H. Haraszi Éva: *Az angol külpolitika a magyar szabadságharc ellen*. Bp., 1951. 234.

majd a radikálisabbnak tartott *The Atlas*-nak dolgozott.¹⁷ Kossuth és a hetilapok szerkesztői is tudatosan vállalták azt a kockázatot, amivel egy nem angol anyanyelvű cikkíró alkalmaztatása járt. Fontos, hogy Kossuth angolul közölt cikkeibe nem javítottak bele.¹⁸

A *Sunday Times* esetében előre látható volt a kapcsolatuk rövidtávúsága, első cikkében néhány bevezető sorban tesz hitvallást újságírói moráljáról: „*Ha valaha is közelebbi és valamennyire állandó kapcsolatot teremtek az angol sajtó egy részével, kötelességemnek tartanám, hogy kinyilvánítsam, milyen a felfogásom és mennyiben tartom fenn azt; minthogy azonban ez igen kiemelkedő hetilappal kapcsolatom csupán átmeneti, nem kíván több lenni egy negyedévnél, és csupán a jelenbeli eseményekre korlátozódik [...].*”¹⁹

Az *Atlas* esetében azonban mindkét szerződő fél reményekkel és magas elvárásokkal tekintett a jövőbeli munkakapcsolatra. 1855 márciusában az alábbiak szerint nyilatkozik Kossuth szerződötetéséről az újság: „*A magyar nép kiváló vezetője, akinek írásaiban és beszédeiben annyira világosan megnyilvánult az európai politika széles ismerete, rendszeresen jelentkezik írásaival lapunk hasábjain. Minden komoly és becsületes ember szeretné kivezetni országát biztonsággal a titkos diplomácia görbe útjairól, és szeretné ha Anglia neve, amelyet annyira beszennyezett vezetőinek tévuralma, ismét az európai szabadság és politikai haladás jelképéül állna büszkén. De hogy ez megtörténhessen, ahhoz szükséges az uralkodóházak és nemzetek múlt és jelen helyzetének ismerete. Ez az ismeret nem özönölhet megbízhatóbb és ékesszólóbb forrásból, mint magától Kossuth Lajostól, akinek az élete a hazafiúság legmagasabb alakzatának megtestesülése, és akinek a közreműködését úgy tekintjük, mint számunkra megtiszteltetést és a liberális ügy számára jótéteményt.*”²⁰

A *Sunday Times* Kossuth angliai újságírói tevékenységét áttekintő 1856. január 6-i cikkében végül kudarcnak minősíti működését. Felrótta, hogy saját sikertelenségéért Kossuth az angol emberek jellemét tette felelőssé s tévesnek ítélte újságírói koncepcióját is.²¹

¹⁷ Kádár Judit: Kossuth cikkek a két brit hetilapban. = *Magyar Könyvszemle* 109, 1993. 3 sz. 292. (A továbbiakban: Kádár, 1993.)

¹⁸ H. Haraszti Éva: *Kossuth angliai éveiről*. Bp., 2002. 11. (A továbbiakban: Haraszti, 2002.)

¹⁹ The Issue. *The Sunday Times*, 1855. jan. 7. Közli: H. Haraszti Éva: *Kossuth as an English Journalist*. (Documents). Bp., 1990. 69. (A továbbiakban: Haraszti, 1990.)

²⁰ *The Atlas*, 1855. március 10. In. Haraszti, 2002. 6.

²¹ Kádár, 1993. 304.

Kossuth, a *Sunday Times*-tól az *Atlas*-hoz kerülve, azzal védte álláspontját az őt ért kritikával szemben, hogy távolról, madártávlatból nézi az angol politika eseményeit.²² A *Sunday Times* éppen ebben látta a legfőbb hibát; „Az angol újságírónak az a dolga, hogy a jelenről a jelennek írjon”, s ne pedig a jövőre tekintő homályos esszéket.²³

Az angol közvélemény megnyerése érdekében írásaiban – ahogyan majd látni fogjuk – töretlenül hívta fel a figyelmet a külpolitika eseményeire, a cári terjeszkedés veszélyére, az orosz politika ellensúlyozásának, illetve Törökország támogatásának szükségességére, hogy mindezzel elősegítse Magyarország függetlenségének helyreállítását. Azonban a szerkesztőségek Kossuth szerződtetésével végül nem találták meg számításaikat. Példányszámuk nem emelkedett olyan mértékben, amilyenben szerették volna, s Kossuth sem volt elégedett, mert igényei sem a hatás, sem a jövedelem tekintetében nem teljesültek.²⁴ Ez vezetett ahhoz, hogy Kossuth újságírói tevékenységét e két lappal kudarcként élte meg. „*I wish for England's sake, the truth I have told could have been worthier told, so that it might have left some impression on the public mind*”²⁵ – foglalta össze az angol újságírói pályáját lezáró cikkben a közvélemény befolyásolására irányuló vágyait.

Csalódottsága érthető volt, hiszen sem a közvéleményt, sem az angol kormányt nem sikerült rábírnia az Ausztriával kötött szövetség felbontására és az Oroszországgal szembeni keményebb fellépésre, s a győzelemhez vezető lengyel hadjárat megindítására, a magyar függetlenedési törekvések felkarolására. Ezen célok, melyeket megfogalmazott, nem is bizonyulhattak reálisnak a korban. Blackwell,²⁶ a bécsi angol követség munkatársa is egyértelműen fogalmaz Palmerstonnak küldött levelében, amikor kijelenti, hogy bár Kossuth angol-amerikai agitátorként jelentős hírnévre tehet szert, azonban földi hatalom nem lesz képes újjáépíteni azt a Magyarországot, amelyről álmodik.²⁷

²² *The Atlas*. 1855. április 7. In. Haraszti, 1990. 122–124.

²³ Kádár, 1993. 304.

²⁴ Vas Zoltán: *Kossuth Lajos élete. II. Bp.*, 1983. 756.

²⁵ „*Anglia érdekében kívánom, hogy az igazság, amit megfogalmaztam méltóbb módon mondatott volna el, ezáltal számottevőbb benyomást gyakorolva a közvéleményre.*” Lásd: Haraszti, 1990. 345.

²⁶ Joseph Andrew Blackwell (1798–1866) a bécsi angol követség magyarbarát munkatársa. Lásd: Kabdebó Tamás: *Blackwell küldetése*. Bp., 1990.

²⁷ „*Kossuth may acquire considerable notoriety as an Anglo-American agitator; but he may rest assured that no power on earth will be able to reconstitute the Hungary that he dreams of.*” London, 1851. október 30. Blackwell angol diplomáciai ügynök levele

AZ ANGOL KÜLPOLITIKA KOSSUTH SAJTÓMEGJELENÉSEI TÜKRÉBEN
A KRÍMI HÁBORÚ, ANGLIA KÜLPOLITIKÁJA ÉS A MAGYAR EMIGRÁCIÓ HÁ-
ROMSZÖGE A KOSSUTH CIKKEK TÜKRÉBEN

„But thou, oh England! dear to my heart, thou hast much to lose, - the proudest position that a nation can hold amongst equals - a future, an empire, and last, not least, freedom. (...) mind my words while there is yet time to mind them: Change your policy!”²⁸

Bár Kossuth Lajos mindvégig szem előtt tartotta hazája sorsát és azon fáradozott, hogy a rendelkezésére álló tudás és erő birtokában a magyar szabadságharc által képviselt eszméket életben tartsa, és újra lángra lobbantsa, mindemellett az is fontos volt számára, hogy egy tőle gyakorlatilag teljesen idegen, őt emigránsként mégis befogadó állam belső viszonyairól is számot adjon és legjobb tudása szerint formálja is azokat. Jelen tanulmány azt is vizsgálja tehát, hogy egy olyan országot, amely kétségkívül a világ vezető hatalmának számított a 19. században, hogyan volt képes Kossuth a saját elvei mentén úgy szemlélni és szemléltetni, hogy őt olvasva, brit olvasói is elbizonytalanodjanak az angol politika példaértékűségében.

A krími háborút Kossuth kétségkívül óriási nemzetközi lehetőségnek tekintette, ezért fáradozott a rendelkezésére álló minden eszközzel azon, hogy elképzeléseinek angol támogatást nyerjen. Bár a kívánt segítséget végül nem nyerte meg az ügynek, s a háború a magyar függetlenedési törekvések szempontjából eredmény nélkül ért véget, következményei mégis felcsillantották a cselekvés lehetőségeit, reményt adva az emigráció addig háttérbe vonult tagjai számára is. Klapka György és Czetz János²⁹ is Konstantinápolyba utazott. A Kossuthtól független kezdeményezés

---

Palmerstonhoz, melyben Széchenyi Kossuthról vallott felfogását fejti ki. Közli: Jánossy Dénes: *A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában 1851–52*. Bp., 1948. 722.

²⁸ *„De Te, ó Anglia, ki kedves vagy a szívemnek, sok a veszteni valód: a legbüszkébb státusz, mit egy nemzet bírhat egyenlők között, a jövő, a birodalom és végül, de nem utolsó sorban a szabadság. Figyelj szavaimra, amíg még teheted: változtasd meg politikádat!”* *The Atlas*. 1855. május 12. In. Haraszi, 1990. 158.

²⁹ Czetz János (1822–1904) az 1848–49-es forradalom és szabadságharc honvédtábornoka, az emigráció politikai és katonai tevékenységének aktív résztvevője volt. A krími háborúban Klapka oldalán tárgyalt a törökökkel az esetleges magyar légió felállításáról Oroszország ellen. Az olaszországi magyar légió szervezésében is szerepet vállalt, de a villafrancai békekötés (1859) után végleg elhagyta Európát és Buenos Airesben telepedett le, ahol Argentína első nemzeti katonai akadémiájának alapítója és 25 éves korig igazgatója volt. Visszaemlékezését lásd: Czetz János: *Emlékezéseim*. Budaörs, 2001.; Czetz János: *Utazás Spanyolországban*. Budaörs, 2004.

célja az volt, hogy Klapka valamilyen fontos török katonai beosztáshoz jusson és maga köré gyűjtve a katonai emigráció tagjait, felkészüljön egy esetleges osztrákellenes háborúra. Emellett Gál Sándor³⁰ Kossuth konstantinápolyi megbízottjaként (1852. április 12-től teljhatalmú törökországi ügyvivőjeként) működött. Gál Kossuthtól korábban megkapta a tábornoki kinevezést is,³¹ ekkor pedig feladatául kapta a birtokába jutott információk továbbítását, valamint közvetítésével Kossuth memorandumokkal fordult a török kormányhoz. Ezekben nagyszabású török-magyar szövetség és katonai együttműködés terveit vázolta fel, ecsetelve egy orosz-osztrák elleni harc várható előnyeit.³²

Azonban a bomló Török Birodalom kormányának eleve nem voltak a legjobb emlékei a kütahyai internáltról, s a bukott milánói felkelés óta Kossuth neve nem csengett a legmeggyőzőbben a nemzetközi diplomáciai körökben sem.³³ Az eleve óvatos török megközelítéshez társultak Gál Sándor diplomáciai hiányosságai is, aki a török vezető körökkel egyáltalán nem tudott kapcsolatokat kiépíteni, mint ahogy a jelentősebb törökországi diplomáciai képviselőkkel sem. A török vezetés számára fontosabbnak bizonyult Ausztria semlegességét megőrizni, mint a magyar függetlenedési törekvéseket támogatni, tehát tartózkodóan fogadták a memorandumban foglaltakat, s így mind Kossuth, mind Klapka és körének törekvései eredménytelenek maradtak.³⁴

Tekintettel arra, hogy a cárizmus abszolutizmusa és terjeszkedési politikája veszélyeztetni látszott a brit egyensúlypolitikai érdekeket,

³⁰ Gál Sándor (1817–1866) az 1848–49-es forradalom és szabadságharc honvéd tisztje. A szabadságharc leverése után a magyar emigráció aktív tagja (Hamburg, Anglia, Konstantinápoly). Előbb Kossuth híveként, majd törökországi megbízottjaként szőtt nagyszabású terveket, Kossuth megbízta az erdélyi önkényuralom ellenes szervezkedés vezetésével. Garibaldi hadjárata alatt Kossuth parancsára magyar legiót alakított. Az itáliai politikai csatározások során azonban eltávolodott a magyar emigrációtól, a sikertelen kísérletek végül magával Kossuthal is szembe fordították. Elmeháborodottságra valló, önhatalmú rendelkezései miatt Türr István 1861-ben Nápolyban letartóztatta. Olasz nyelvű életrajza, mely később fordításra került, fogsága alatt született. Lásd: *Gál Sándor életrajza, avagy a székely ezredes, ki nem engedett a 48-ból.* Szerk. Schneider D. Antal–Halász Sándor–Viola Károly. Csíkszereda, 2012.

³¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára R 173 1526 utáni gyűjtemény, 1848/49-es és emigrációs iratok gyűjteménye, Személyek szerinti gyűjtemény, Gál Sándor iratai. (Továbbiakban: MNL OL)

³² Lukács, 1954. 105.

³³ Berzeviczy Albert: *Az abszolutizmus kora Magyarországon 1849–1865. II.* Bp., 1922. 270–273.

³⁴ Lukács, 1984. 105–110.; Solymosi József: A szabadságharc újrakezdésének katonai esélyeiről. = *Hadtörténelmi Közlemények* 130, 2017. 4. sz. 936.

Kossuth eleinte bízott az angol kormány külpolitikájában. A Lord Aberdeen³⁵ vezette koalíciós kormány – ameddig lehetett – távol akart maradni a háborús konfliktustól, azonban a félelem, hogy Oroszország elzárhatja a tengeri szorosokat és így az utat India felé, mégis hadba vitte az országot.³⁶ 1854. március 27-én, nem sokkal III. Napóleont követően, Anglia elküldte hadüzenetét Oroszországnak. A brit kormány sokáig várta Ausztria háborús csatlakozását is, Clarendon,³⁷ Palmerston és Aberdeen is meg voltak győződve arról, hogy Ausztria Oroszország mellé áll a konfliktusban.³⁸ Erre várt a magyar emigráció is – már csak 1849-es lekötelezettsége miatt is – bízva az angol-francia-török katonai sikerben és a magyar ügy győzelemre segítésében. Ausztria hadüzenete azonban elmaradt.

Bár a Habsburg Birodalom fegyveresen nem vett részt a háborúban – s végül a semlegességet választotta az osztrák vezetés –, mégis szerepet vállalt a konfliktus alakulásában főleg a békés rendezésre irányuló kísérletekben, a harcokat övező diplomáciában. Mindkét hadban álló oldal a kezdetektől fogva igyekezett megnyerni Bécs rokonszenvét: Miklós cár számított Ferenc József lojalítására az 1849-ben nyújtott segítség miatt – legalábbis támogató semlegességet várt volna Ausztriától. Bécsnek viszont nem tetszett Oroszország balkáni előrenyomulása és nem tolerálták az al-dunai fejedelemségek elfoglalását sem, mivel ez fenyegette a birodalomnak fontos dunai kereskedelmet. Ráadásul a nyugati hatalmak az itáliai status quo felborításával, a Szárd-Piemonti Királyság bevonásával igyekeztek rávenni Bécsre az aktív közbeavatkozásra, mely esetben szárazföldi frontot nyithattak volna az oroszok ellen. Ennek megfelelően Ausztria a konfliktus elejétől kezdve igyekezett a békés megoldás elérésére a napóleoni háborúkat lezáró bécsi kongresszus óta megszokott módzerekkel. Ausztria és Poroszország között 1854. április 20-án szövetség jött létre: Poroszország támogatásáról biztosította Ausztriát Itáliában és a fejedelemségekben, egyben kinyilvánították semlegességüket is. A megállapodást a német szövetségi gyűlés is elfogadta. A német államok

³⁵ George Hamilton-Gordon, Aberdeen negyedik grófja (1784–1860) angol miniszterelnök (1852–1855) tory, konzervatív, pealista politikus, kormánya Anglia krími háborúba sodródása miatt megbukott, ő maga is visszavonult a politikától. Politikai életrajzát lásd: Chamberlain, Muriel E.: *Lord Aberdeen, a Political Biography*. New York, 1983.

³⁶ Erről lásd: Puryear, Vernon John: *England, Russia and the Straits question 1844–1856*. Berkeley, 1931.

³⁷ George William Frederick Villiers, Clarendon negyedik grófja (1800–1870): angol államférfi, diplomata, a krími háború alatt Anglia külügyminisztere.

³⁸ Kovács Endre: *A Kossuth-emigráció és az európai szabadsághozmozgalmak*. Bp., 1967. 205.

támogatását maga mögött tudva szólította fel Bécs 1854 júniusának elején a cárt, hogy vonja ki csapatait a megszállt fejedelemségekből. Mikor az oroszok végül eleget tettek e kérésnek, területükre osztrák katonák vonultak be, mintegy békefenntartó erőként.

Anglia külpolitikai elképzelései nem tartalmazták sem Magyarország, sem Lengyelország, tágabb értelemben Közép-Európa felszabadítását. Így érthető, hogy Kossuth hosszú cikkekben bizonyítja a keleti háború elhibázott voltát, az angol haderő szégyenletes szerepét; szolgálalkúséggel vádolja az angol politikát. Meggyőződése volt, hogy a szigetország nem a helyes célokért folytatott háborút, politikáját céltalannak ítélte és azzal is vádolta az országot, hogy Franciaország, illetve Ausztria kezére játszik, sőt bizonyos lépéseivel még az orosz érdekeket is képviseli. Kossuth, a brit álláspontot – ami Magyarország függetlenségének ügyét illette – úgy ítélte meg, hogy a cári Oroszország erejét komolyan megtörni nem is állt szándékában, az angol vezetést túl engedékenynek tartotta. „*A jelenlegi válságos helyzetben nem mehetünk el amellett a tény mellett, hogy az angol kormány eddig inkább szolgálta mintsem akadályozta Oroszország törekvéseit*”³⁹ – írta. A krími háborúba investált angol erőforrásokat teljes mértékben elhibázottnak ítélte meg.

Kossuth szerint a brit kormány részéről nem történt meg a háború valós céljainak meghatározása, nem adtak az angol népnek kielégítő információt arról, miért is visel hadat Anglia. Úgy vélte, a brit állampolgárok alapvetően ellenséges szemmel nézték Anglia katonai akcióit, s úgy vélekedtek, az 1815-ös hatalmi egyensúly már nem igényli a katonai beavatkozást. Ezért több cikkében kidomborítja, hogy véleménye szerint az ország részvétele a háborúban egyenesen megbocsáthatatlan, a háborús politikájuk céltalan, bizonytalan és lealacsonyító [debasing].⁴⁰ Kossuth próbálkozása, hogy Ausztriaellenes politika folytatására vegye rá az angol politikusokat, valószínűleg akkor is kevés sikerrel kecsegtetett volna, ha Palmerston és a vezető parlamenti személyiségek (Russel, Disraeli, Gladstone) megbízható politikusnak látják és nem tartották volna „leplezetlen Mazzinistának”,⁴¹ az európai rend felforgatására készülő forradalmárnak. Az európai hatalmi egyensúly biztosítását a brit kormánypolitikusok csak Ausztria fennmaradásával tudták elképzelni, ezt Kossuth

³⁹ M. Kossuth on the foreign policy of England. *The Times* 1853. October 19. Lásd: Haraszti, 1990. 361.

⁴⁰ *Sunday Times*. 1855. február 18. Lásd: Haraszti, 1990. 97–102.

⁴¹ Morley, J.: *The life of William Ewart Gladstone*. Vol. I. London, 1903. 402.; Vö.: Kabdebó Tamás: Reception of Kossuth in England and the Magazine Punch in 1851. = *Hungarian Studies* 1, 1985. 2. sz. 230.

is jól tudta, s épp e politika tarthatatlanságáról kívánta meggyőzni őket, hol „babonás agyrém”-nek hol „történelmi abszurditásának” „lehetetlenség”-nek, „tökéletes badarság”-nak minősítve még a „balance of power” kifejezést is.⁴²

Cikkeiben Kossuth a korban megjelenő (háborús) tudósítókkal ellentétben, nem szemtanúként számolt be az eseményekről, hanem magyarázója kívánt lenni a történeseknek. Az általa érintett kérdésekről, mindvégig nemzetközi összefüggésekben írt, kitért az összes háborús fél indítékainak feltárására, magatartásának elemzésére. Írásainak állandó visszatérő motívuma, hogy Angliára pusztulás vár. E nézetét a *Sunday Times*-nak írt cikkeiben is kifejtette, egészen pontosan nyolcból négynek a konklúziója ez. Anglia iránti szigora ilyen mélységekben csak a krími háború alatt figyelhető meg. A háború befejezésével, amikor már nem érezte feltétlen szükségét az angol-magyar politikai „érdektalálkozás” tudatosításának, ezek a nézetei enyhültek.⁴³

PALMERSTON

A vizsgált cikkek majdnem mindegyikében megtaláljuk Lord Palmerston nevét. Az ír főúri családból származó államférfi a 19. századi brit politika egyik főszereplője volt, majdnem tíz éves miniszterelnöksége, illetve folyamatos külügy-, valamint belügyminiszteri pozícióiból fakadóan az angol politikát csaknem 20 éves korától élete végéig erősen befolyásolta. A *Morning Post* így üdvözölte a hírt, amikor közel hetven évesen, 1855-ben kormányt alakíthatott: „*Anglia népének ebben a fontos pillanatban, amikor Európa és Anglia sorsa forog kockán, szüksége van egy olyan államférfira, akinek lelke erős, aki messzire látó, és minden ízében angol.*”⁴⁴ Az 1848-as mozgalmak idején Palmerston befelé konzervatív, kifelé pedig szabadelvű álláspontot képviselt. Anglia alkotmányos életével meg volt elégedve; a kontinensről viszont azt tartotta, hogy ott még idejétnúlt államszervezetek vannak életben, nem a területi változások, hanem az államkormányzás haladottabb formáinak volt híve és támogatója.⁴⁵ Külpolitikájáról megállapítható, hogy az elődei által kiala-

⁴² Haraszti, 2002. 117, 262.; Kádár, 1993. 294.; Vö.: Szabad György: *Kossuth and the British Balance of Power Policy 1859–61*. Bp., 1960.

⁴³ Kádár, 1993. 298–304.

⁴⁴ Brown, David: *Palmerston and the politics of foreign policy 1846–1855*. Manchester, 2002. 205–206.

⁴⁵ Jánossy Dénes: *A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában 1851–52*. Bp., 1940. 35.

kított brit alapelveken ő sem változtatott. Nem támogatta ugyan a magyar ügyet, ám nem volt magyarelles sem.⁴⁶ A brit külpolitikai érdek azonban a Habsburg Birodalom egységének fennmaradását diktálta, Oroszország nagyhatalmi előretörésének megakadályozását pedig a krími háborúban kellett érvényre juttatnia. A Török Birodalom integritása Anglia számára biztosította az India felé vezető kereskedelmi utat, Oroszországot azonban akadályozta a déli irányú terjeszkedésben. Anglia részéről lord Palmerston volt az a politikus, aki a térséget érintő konfliktusokat kezelte. A krími háború kitörésekor Palmerston ugyan belügyminiszter volt, de a külügyek iránt viseltetett mindvégig a legélénkebb érdeklődéssel.⁴⁷

Palmerston nagy kihívásnak tekintette a krími háborút és a keleti kérdést, annak ellenére, hogy az Anglia számára belpolitikai válságot eredményezett. A kormánytagok között nem volt összhang a háborút érintő ügyekben. Már a háború szükségessége kapcsán is felmerültek nézeteltérések, Palmerston azonban ragaszkodott a bécsi kongresszuson létrehozott hatalmi egyensúlyhoz, s azt hirdette, Anglia elég erős ahhoz, hogy ezért háborút is viseljen. Időközben az oroszok megszállták Havasalföldet és Moldvát, Törökország bolgárok és szerbek lakta tartományait és közvetve Konstantinápolyt fenyegették. Mindez alapjaiban veszélyeztette az angol érdekeket. Tisztában volt azzal is, hogy az angol haditengerészet a legnagyobb a világon,⁴⁸ bár azt is tudta, hogy szárazföldi seregének létszáma jóval alulmarad akár Franciaországhoz, akár Oroszországhoz képest. Az oroszok kiűzését az al-dunai tartományokból Palmerston így Ausztriára kívánta bízni.⁴⁹ Ausztria vonakodott, Palmerston ezért igen negatív véleménnyel volt az osztrák időhúzásról: *„Ausztria, mint mindig, aljas játékot játszik. Amikor azt gondolta, hogy az oroszok valószínűleg felülkerekednek, és amíg azt hitte, hogy Angliának és Franciaországnak szüksége van gondolkodásra, addig azzal a szándékával hengegett, hogy cselekvő ellensége lesz Oroszországnak. De amint a mi csapatainkat találta Várnában, megváltozott a véleménye, és a jelentések értelmében, amelyeket tegnap Clarendon kapott, Ausztria kijelentette, hogy nem fog belépni a fejedelemségekbe, mert*

⁴⁶ Palmerston 1848-as külpolitikájáról és magyar értelmezéséről lásd: Hajnal István: *A Batthyány-kormány külpolitikája*, Bp., 1957.; Erdődy Gábor: *„Én csak fáklyatartó voltam” Kossuth Lajos, a magyar polgári forradalom és szabadságharc irányítója 1848–49.* Bp., 2006.

⁴⁷ Erről bővebben lásd: Szalisznyó Lilla: Palmerston és a krími háború. = *Aetas* 24, 2009. 3. sz. 53. (Továbbiakban: Szalisznyó, 2009.)

⁴⁸ Az angol haditengerészet ereje nagyobb volt, mint a rangsorban következő három haditengerészeté összesen. Lásd: Kennedy, Paul: *A nagyhatalmak tüdőklése és bukása.* Bp., 1992. 150.

⁴⁹ Szalisznyó, 2009. 46.

az oroszokat a törököknek, az angoloknak és a franciáknak kell kiűzni. *Am Ausztria aligha hiheti, hogy mi végezzük el helyette a munkát.*⁵⁰

Kossuth nem értette Palmerston viselkedését, barátjának Francis W. Newman-nek így jellemezte: „*Nem értem mi Palmerston szívbéli politikája. Másképp beszél, mint cselekszik, s mindig Magyarország érdekei és igaz jogai ellen. Ha szíve velünk van, de valaki rossz irányba befolyásolta, természetesen felkeresem, és személyesen köszönetet mondok neki; mivel tény lehet az, hogy a szultánhoz küldött jegyzékei mentettek meg az osztrák akasztófától.*”⁵¹ Lord Palmerston and Hungary című cikkében nyílt támadást intézett az akkor már brit kormányfő ellen, mivel magatartását kétségbe vonhatónak tartotta.⁵² Hiszen látszott, hogy célja nem Ausztria gyengítése, s így a magyar ügy felkarolása, még csak nem is Oroszország lényeges gyengítése Lengyelország függetlensége által, hanem csak a brit birodalmi érdekek képviselete. Nem Kossuth volt az utolsó, aki olyasmit várt el Angliától, s a világtól, amely a legkevésbé sem ért meg áldozatokat Nagy-Britanniának, vagy a világ más államainak.

Kossuth felháborodott a kormányfő azon nyilvános kijelentésén, miszerint „*Nagy-Britannia kormánya nagy szerencsétlenségnek tekintené Európa számára, ha Magyarország különválna [were separated] az osztrák birodalomtól.*”⁵³ E gondolatot többször, némiképp megmászva idézte, s több esetben szónoki hevületében elszakadt a politikai realitásoktól Palmerston politikájának értelmezésében.⁵⁴ Többször hangsúlyozta, hogy Palmerstont elvtelennek, felületesnek tartja s az angol népet szólította fel igazságérzetük felébresztésére, kiemelve, hogy egy ország függetlensége nem lehet Európa ártalmára. „*A brit kormány Magyarország szabadságát és függetlenségét ellenzi*” – írta, s Palmerston „*egy nemes nemzet szabadságát*” minősíti Európa számára nagy szerencsétlenségnek.⁵⁵

⁵⁰ Palmerston levele Newcastle hercegnek. Bocket, 1854. június 16. In. Ashley, Evelyn: *The life of Henry John Temple Viscount Palmerston 1846–1865 with selections from his speeches and correspondance. II.* London, 2005. 66–67.

⁵¹ „*I cannot understand what is the policy of Palmerston’s heart. He talks one way, yet acts another way – always against the interest and just rights of Hungary. If his heart is with us, and someone behind has overruled him, I should naturally call and personally thank him, for it may be a fact, that his despatches to the sultan saved me from the Austrian gallows*”. In. Newman, Francis-William: *Reminiscences of two exiles (Kossuth and Pulszky) and two wars (Crimean and Franco-Austrian).* London, 1888. 40–42.; Vö.: Haraszti, 2022. 55.

⁵² *Sunday Times.* 1855. április 1. Lásd: Haraszti, 1990. 113–118.

⁵³ *Sunday Times.* 1855. április 1. Lásd: Haraszti, 1990. 113.

⁵⁴ Kádár, 1993. 295.

⁵⁵ Haraszti, 2002. 10.

Innen jut el a győzelmet szomjazó angol olvasók számára már minden bizonnyal követhetetlen és aránytévesztésében ellenszenves kijelentéséig, miszerint „*a Magyarország szabadságától való igazságtalan és igazolhatatlan irtózás az igazi kulcsa annak a rejtélynek, hogy egy bátor angol hadsereg elveszett, hogy milliókat költöttek el hiába*”.⁵⁶ Kossuth ebből a látószögből helyesen, elvi alapokról nézve, de politikai fantasztika módjára értékeli Európa jövőjét veszélyeztető orosz előrenyomulást, s a krími kérdés elfajulását is oda vezeti vissza, hogy Anglia 1849-ben nem akadályozta meg a cári csapatok magyarországi beavatkozását.⁵⁷ „*Beteljesedtek profetikus szavaim, hogy a vétség, mely lehetővé tette az orosz ambíciónak, hogy beavatkozzon Magyarország sorsába, felbecsülhetetlen anyagi és véráldozat formájában fog Anglia fejére visszahullani.*”⁵⁸ Hozzátehetjük; Közép-Európa feláldozása az orosz birodalmi ambícióknak a 20. században valóban tragikus következményekkel járt.

Az elhibázott háborús célkitűzések, a hatalmi egyensúlyi rendszer kritikája, s Palmerston jelleme mellett a háború végső szakaszának értékeléséről, a béke megteremtésének körülményeiről és a kialakult helyzet európai hatásairól több cikkben is értekeznek. Az Anglia, Franciaország és Ausztria között létrejött 1854-es hármass megállapodást Kossuth Oroszországra nézve túl kedvezőnek tartotta, a négy bécsi pontban, amelyek lényegében az 1856-os békében szereplő feltételek előfutárai – a magyar érdekek végleges elárulását látta. A pontok a következőket javasolták: Havasalföld és Moldva nemzetközi felügyelete, a törökországi keresztények kollektív védelme, a dunai hajózás közös ellenőrzése és az 1841-es tengerszoros egyezmény revíziója. A szövetség egyedüli nyertesként Kossuth Ausztriát látta (*England, look out!*), hiszen meglátásában Bécset nem kötötte semmi ahhoz, hogy egyáltalán bekapcsolódjon a háborúba, azonban másokat (így Angliát is) kötelezte arra, hogy ha támadás érné, a védelme biztosítva legyen.⁵⁹ Oroszország tekintetében úgy vélte, csak egy jelentős, összeurópai háború vethetne véget despotikus hatalmának a keleti térségben. Ez végzetes félreértése volt mind a hagyományos angol külpolitikának, mind a nagy Napóleonhoz semmiben sem hasonlítható, s csak a szólamokban „forradalmár” francia császár jellemének.

„*England holds no more the position of a leading power in Europe*” – Anglia elvesztette vezető nagyhatalmi szerepét Európában – vélekedett a szigetország nagyhatalmi helyzetének átalakulásáról. A meglehetősen

⁵⁶ Haraszti, 1990. 115. Fordítás: Kádár, 1993. 294.

⁵⁷ Kádár, 1993. 295.

⁵⁸ Haraszti, 1990. 293. (*My country and English sympathy*)

⁵⁹ *Sunday Times* 1855. január 7. Haraszti, 1990. 72.

kifejező címmel ellátott cikkében: –, *A vezető és követője [The leader and the led]*”⁶⁰– azt is megállapította, hogy Anglia egyértelműen elvesztette a világra gyakorolt vezető pozícióját, sőt erről saját maga mondott le. Nem alakította ki saját elképzeléseit, s nem ismerte fel a háborúban rejlő valóban fontos kérdéseket, csakúgy: „*vakon odavetette magát Napóleon lábai elé*”⁶¹– írta. Tiszteletreméltó idealizmussal megállapítja, hogy az angol kormánynak fel kellett volna ismernie, hogy III. Napóleon viszonya Ausztriához, Oroszországhoz, valamint a lengyel-magyar kérdéshez nem őszinte, s Angliának más célok mentén kellett volna haladnia. Úgy vélte erre ráébred majd az angol nép is, s ekkor: „*Európa összes megbotránkozása [indignation] és szemrehányása [blame] Anglia felé fordul.*” Hiszen „*Bonaparte nem okozott csalódást a világnak, Anglia viszont igen.*”⁶²

Kossuth háborús külpolitikai cikkeinek legalább fele Szevasztopol szerepével foglalkozott. Anglia számára a kikötőváros kulcsfontosságú volt, hiszen az itt épülő, izmosodó orosz flotta a közel-keleti és ázsiai érdekeltségeit veszélyeztette. Kossuth az ostrom jelentőségét mindenféle eszközzel igyekezett lecsökkenteni. Egyik írásában [*Provide for the future – learn from the past*] arról számolt be, hogy a Szevasztopol bevételére irányuló vállalkozást hibának, bukásnak [failure] és szerencsétlenségnek tekinti.⁶³ A város bevételét meglátása szerint Oroszország inkább sértésnek [insult] éli majd meg mintsem komoly érvágásként a birodalom számára. És vannak nemzetek, amelyek a sértést nem tűrik el. Az orosz despotizmus megtörése nem merülhet ki Szevasztopol ostromában – vallotta. Az orosz hadsereget lényegesen erősebbnek ítélte meg mind mennyiségben, mind morálban és technikában, ahhoz képest, amit a város védői jelentettek. Egy háborút – megítélésében – vagy el sem kell indítani, vagy olyan indokkal kell véghezvinni, ami az ellenségnek a legtöbb veszteséggel, kényelmetlenséggel [inconvenience] jár. Úgy vélte azonban, hogy Anglia valójában nem törekedett az Orosz Birodalom erejének letörésére, s Szevasztopol bevételének stratégiai jelentőségét hónapról hónapra kisebbnek ítélte meg. A szövetségesek győzelmét egyenesen csodához hasonlítja és figyelmeztet, hogy „*csodákban hinni veszélyes dolog*”. Sokszor írt arról, hogy az az erő és energia, amit az angolok arra

⁶⁰ Haraszti, 1990. 103–108.

⁶¹ Haraszti, 1990. 106. „*England throwing herself, with blind abnegation, on Bonaparte's hook.*”

⁶² Haraszti, 1990. 106. „*Bonaparte did not disappoint the world, but England did (...)*”

⁶³ Haraszti, 1990. 128–131.

fordítottak, hogy Szevasztopol bevételének fontosságát sulykolják a nép és a közvélemény számára, nem a köz szolgálataként értékelendő, hanem a háttérben folyó titkos diplomáciai folyamatok eltussolásaként.⁶⁴

Amikor közeledni látszott az ostrom vége, a város esetleges bevételét is jelentéktelennek állította be. *„Ezzel megtörnétek Oroszország erejét? Vagy közelebb kerülnétek egy tisztességes békéhez?”*⁶⁵ – kérdezte olvasóitól. A választ a történelem adta meg. 1855. augusztus 25-i cikkében megfogalmazza, hogy a krími háború által érintett valóban lényeges kérdések nem kapták meg a kellő figyelmet, a döntő szempontnak nem Szevasztopol ostromának kellett volna lennie. Vagyis – tehetnénk hozzá – a konfliktusnak nem a fekete-tengeri, hanem összeurópai perspektívában kellett volna zajlania, amelyben a magyar kérdés egy kitüntetett elem. *„Szégyen” „Kelepec” „Téveszme”* – írta többször a helyzet megfestésére. A város ostroma beszédeiben is visszatérő téma, szinte szimbólumává vált az árulásnak, amelyet Közép Európával szemben elkövettek Londonban, Párizsban. *„Nem azt mondom, hogy Szevasztopolt nem fogják bevenni. Tétélezzük fel, hogy bizonyosan sikerrel járnak. A Krím biztosítása azonban nem jelent biztonságot egész Európa számára. Krím nem egy védőbástya, csak egy bástya, amit védeni kell.”*⁶⁶

Blokád háború című elemzésében Kossuth továbbra is arra az álláspontra helyezkedett, hogy Szevasztopol bevétele, vagy bármely más fényes siker a Krímen nem elegendő ahhoz, hogy eldöntse a háborút. Földrajzi és gazdasági adatokkal is alátámasztva kifejezte meggyőződését, hogy egy blokád nem vezethet Oroszország kifulladásához, hiszen egy ekkora kiterjedésű és népességű birodalom esetében ez nem realitás. Anglia és Franciaország elképzelését, miszerint Oroszország kereskedelmi blokádja és katonai elszigetelése arra készítetné a cári birodalmat, hogy feladja a harcot és elfogadja a nagyhatalmak békefeltételeit, vagyis a négy bécsi pontot, irreális és elfogadhatatlan. Mint tudjuk ebben tévedett. Félelmei, melyek szerint a cár egy európai szárazföldi háborúba fordíthatja az események menetét, nem igazolódtak be. Szevasztopol végül 349 napos ostrom után esett el, miután 1855 januárjában a szárd-piemonti királyság is hadat üzent Oroszországnak, s tizenötezer fős sereget küldött

⁶⁴ *„(...) the paramount importance to which the capture of Sebastopol has been artificially worked up in the estimation of public opinion, is nothing but a gigantic prejudice, apt perhaps to cover the mystifications of Secret Diplomacy, but by no means advantageous to the public interest.”* Haraszti, 1990. 130.

⁶⁵ *The Atlas.* 1855. április 14. Lásd: Haraszti, 1990. 129.

⁶⁶ *The Atlas.* 1855. augusztus 25. *„It is no barrier that defends, it is an acquisition that requires.”* Lásd: Haraszti, 1990. 249–253.

az ostromlók támogatására a Krím félszigetre. A szövetséges csapatok így bevették a félsziget kulcsát, Szevasztopol erődjét, s közben a cár állama az államcsőd szélére sodródott. Így – bár az orosz csapatok több katonai győzelmet is elkönnyvelhettek (pl. Sinop) – a legnagyobb csaták (Szevasztopol, Alma folyó melletti harcok, Balaklava) a szövetségesek győzelmével zárultak.

A *Győzelem* című cikkét⁶⁷ nem kevés iróniával így kezdi: „*It is done at last*” – „*Hát végre sikerült.*” Szevasztopol elesett. Az örömfátyolba burkolódzó nép számára rögtön felteszi a kérdést, mi lesz akkor, ha majd leáldoz ennek a ködös márnak a napja és az emberek belegondolnak, hogy mit is értek el valójában ezzel a győzelemmel. Oroszország presztízsén kétségkívül csorba esett, de a valós kérdés mégis csak az, mik lesznek a tartós politikai következményei ennek az ostromnak, mi lesz az igazi előny, ami származott belőle? Hordoz magában kielégítő megoldást vagy megoldást egyáltalán? S most mi lesz a következő lépés, amit a szövetséges hatalmak meglépnek?

Kossuth természetesen megkísérelte erre is megadni a választ, hiszen következő cikkét ezeknek a kérdéseknek szentelte.⁶⁸ Ebben kifejti, nem lehet kétséges, hogy az angolok – győzelmük után – nem tarthatják kielégítőnek a négy bécsi pontot. Meglátása szerint a város és a fekete-tengeri orosz flotta veresége nem a cári kompromisszumra hajlást fogja erősíteni, sokkal inkább az orosz indulatokat. A háborút befejező II. Sándorról azonban Kossuth is hallotta a jellemét illető híreket, miszerint hajlékony, elődje vehemenciájából semmit sem öröklő uralkodóval számolhattak a képletes tárgyalóasztalnál. Még egy igen kifejező – és sértő – Shakespeare idézetet is ráilleszt a cásra, miszerint ő azon férfiak egyike ki „*kövér és síkfejű s ki éjjel alszik*” [*fat, sleek-headed and such as sleep on nights.*]⁶⁹

Arról is meg volt győződve, hogy Ausztria, mint „a megtestesült gonoszság” majd tesz róla, hogy Oroszországot ne érje nagyobb sérelem, mint ami a négy bécsi pontban foglaltatott és tartott tőle, hogy az angol kormány is arra az álláspontra helyezkedik, hogy az orosz területi kiterjedés csaknem érintetlen marad a háború végével is. Ebben nem is tévedett. Oroszországnak – bár a vereség következtében politikai helyzete Európában meggyengült – azonban Franciaország és Nagy-Britannia érdekkellentétei következtében mégis sikerült területét csaknem sértetlenül

⁶⁷ *The Atlas*.1855. szeptember 15. Lásd: Haraszti, 1990. 266.

⁶⁸ *The Atlas*.1855. szeptember 15. Lásd: Haraszti, 1990. 268–271.

⁶⁹ Haraszti, 1990. 269.

megtartania.⁷⁰ Amíg a békét alá nem írták, Kossuth azon fáradozott, hogy átalakítsa, befolyásolja a feltételek alapját képező, Bécsben szövegezett négy békepontról kialakult angol közvéleményt. A pontokat – többek között – Metternich⁷¹ fogalmazta, így Kossuth eleve ellenérzésekkel kezelte őket.

„*De mi lesz a Krímmel?*”⁷² – című írásában arról értekezett, mi lesz a sorsa a félszigetnek a háború befejeztével? Ha már egyszer sikerült bevenni a Krím legnagyobb védőbástyáját, orosz kézre visszajuttatni teljességgel értelmetlen lenne. Tartsák hát meg csak az angolok? Vagy csak a franciák? Nem vezetne eredményre. Hagyják meg a háborútól megfáradt, hadsereggel alig rendelkező törökök birtokában? Az oroszoktól a jövőben sem lenne biztonságban. Hibrid semlegességi pozícióba kényszerül tehát, ami felett Európa örökösdi majd? Ki vállalja majd ezt a szerepet? És akkor a kulcskérdésről, a szorosok birtoklásáról még szó sem esett. Kossuth az egyetlen lehetséges megoldásként – ami a Krím megtartását illeti – azt látta, hogy az oroszokat a Fekete-tengertől végleg visszaszorítsák. Ez megint egy a 20. században visszaköszönő „megoldás.” Az oroszok végleges távoltartását azonban teljességgel lehetetlennek vélte Lengyelország függetlenedése nélkül, amelyre azonban a nyugati hatalmak ekkor nem tettek valós erőfeszítéseket. Így Kossuth cikkeiben azt hangsúlyozta, a konfliktus csak félmegoldások alkalmazásával zárulhat, igazi változást nem hozhat. Amit a legszomorúbbnak tartott az angol nemzet – vagyis a népakarat, a demokratikus intézményrendszer – tehetetlensége volt a kérdésben, a tény, hogy a „nép” semmit nem tehetett az angol külpolitika alakulásában. Ezért „*lemondtam Angliáról*” [*I have dispaired England*]⁷³ – jegyezte meg csalódottan 1855 végén. Ez a lemondás igen sokatmondó. Lényegében leszámolást jelentett a brit parlamentarizmusba vetett illúziókkal.

A nyugati hatalmak és Bécs között 1854 decemberében létrejött szövetség következtében az osztrák és francia vezetés a négy pont alapján egy ultimátumot dolgozott ki, melynek pétervári elutasítása esetén Ausztria is hadba lépett volna Oroszországgal szemben. Végül miniszterei győzték meg II. Sándort, hogy Oroszország nem képes a háború folytatására,

⁷⁰ Besszarábia egy részén kívül a Duna torkolatvidékét veszítette el, ez utóbbit is Moldva javára.

⁷¹ Klemens Wenzel Lothar von Metternich (1773–1859): osztrák államférfi, kancellár, diplomata, a Habsburg Birodalom egyik irányítója. A pontok szövegezésében az osztrák és francia külügyminiszter által (Buol, Drouyn de Lhuys) is részt vett.

⁷² *The Atlas*. 1855. december 1. Lásd: Haraszti, 1990. 328.

⁷³ *The Atlas*. 1855. december 1. Lásd: Haraszti, 1990. 331.

főleg, amennyiben az eddig semleges hatalmakkal is harcolnia kell. A cár 1856 januárjában elfogadta az ultimátumot. A békekonferencia 1856. február 25-én kezdődött meg Párizsban, a Külügyminisztérium épületében. Franciaország, az Egyesült Királyság, Oroszország, Szardínia, Törökország és Poroszország, valamint Ausztria részvételével.⁷⁴ A békeszerződést március 30-án írták alá a felek.⁷⁵ A békekötés közvetlen következményeként demilitarizálták a Fekete-tenger környékét (ennek ellenőrzésére nemzetközi ellenőrző bizottságot hoztak létre), mely így újra biztonságosan hajózható lett a kereskedőhajóknak. A konfliktusban álló felek megállapodtak továbbá a dunai hajózás szabályairól, és felállítottak egy Európai Duna Bizottságot, amelynek feladata a Duna deltájának hajózhatóvá tétele volt. Oroszország elveszítette beavatkozási jogát az oszmán belügyekbe, a szultán nem alkalmazhatott erőszakot a belső mozgalmak elfojtására anélkül, hogy tárgyalt volna a nagyhatalmakkal. A békeszerződés rögzítette továbbá a nem muzulmán alattvalók egyenlő jogait Törökországban. A keresztények fölötti védnökséget a nagyhatalmak kollektív ügyévé tették, ezzel megfosztva Oroszországot a Balkán irányába történő terjeszkedés legfőbb ideológiai érvétől, mivel a pravoszláv Oroszország a török fennhatóság alatt élő pravoszlávok érdekében, védelmében vagy annak ürügyével ettől kezdve önállóan nem léphetett fel.⁷⁶ Összességében elmondhatjuk, hogy a háború lezárul-tával az Oszmán Birodalom és Oroszország is belső problémáira tudott koncentrálni, Oroszország a békekötés után húsz évig nem bocsátkozott újabb balkáni háborúba.

A békeszerződés gyakorlatilag kizárta a keleti kérdés további erőszakos, egyoldalú rendezését, mivel elismerte, hogy az Oszmán Birodalom is a nemzetközi (európai) jog részese (tehát tiszteletben tartják területi integritását és függetlenségét, ugyanakkor reformok bevezetésére is kötelezték). Visszaállították a fejedelemségekben és a Kaukázuson túl a szultán

⁷⁴ A krími háború diplomáciatörténetéről, és az azt lezáró párizsi béke tárgyalásának folyamatáról lásd: Diószegi István: *Klasszikus diplomácia-modern hatalmi politika*. Bp., 1967.; Diószegi István: *A hatalmi politika másfél évszázada 1789–1939*. Bp., 1997.; James, Brian: *Allies in disarray: The Messy End of the Crimean War*. = *History Today* 58, 2008. 3. sz. 24–31.

⁷⁵ Angol szövegét és pontjainak részletesebb ismertetését lásd: Mowat, R. B–Oakes, Augustus: *The great European treaties of the nineteenth century*. Oxford, 1930. 168–185.

⁷⁶ Tokody Gyula: A nemzetközi erőviszonyok 1849 után. A krími háború. In. *Európa története*. Szerk. Gunst Péter. Debrecen, 1993. 287.

fennhatóságát,⁷⁷ Oroszország kiszorult az Oszmán Birodalomból, ahol így a brit befolyás érvényesülhetett leginkább. A korábban Oroszországhoz került Délnyugat-Besszarábiát Moldvához csatolták, így a cári birodalom közvetlen befolyása a Duna deltájára megszűnt. Azonban a háború után egyre erősödtek a balkáni ortodox országok függetlenségi törekvései, 1862-ben a két román fejedelemség egyesüléséhez vezetve. Bulgária ügye pedig alig több mint húsz évvel később a keleti kérdés kiújulásához és újabb orosz-török háborúhoz vezetett.

A békekötés legfontosabb diplomáciai következménye az 1815-ös bécsi kongresszusi rendszer status quo-jának felbomlása volt. A konzervatív, legitimista Szent Szövetség két legfontosabb tagja, Oroszország és Ausztria eltávolodtak egymástól, Anglia egy időre sikeresen szorította vissza Oroszországot keleten, a cár elvesztette európai hegemoniáját. III. Napóleon visszaszerezte Franciaország dicsőségét, megerősödött a francia befolyás a kontinensen – jelzésértékű, hogy a háborút lezáró békekonferenciát is Párizsban tartották. Ausztria – felemás magatartása miatt – szövetségesek nélkül maradt, és elszigetelődött, ami hozzájárult 1859 és 1866 közti katonai vereségeihez, az elkerülhetetlen olasz és a német egység létrejöttének következtében pedig terület- és tekintélyvesztéséhez. A krími háború után indultak el azok a folyamatok, kezdtek formálódni azok a szövetségi rendszerek, melyek végül 1914-ben az első világháború kitöréséhez is vezettek.

ÖSSZEGRZÉS

Kossuth keleti konfliktus alatt megjelent angol cikkeiről összességében elmondhatjuk, hogy a brit kormánnyal szemben erősen kritikus hangnemben íródtak. A magyar nemzet függetlenségének kérdésében, csakúgy, mint Ausztria és a cári birodalom hatalmának visszaszorítása ügyében; Angliába vetett hite fokozatosan alábbhagyott. Egyre világosabbá vált számára, hogy a remélt támogatás, nagyhatalmi segítség elmarad. Ennek köszönhetően, szinte minden héten papírra vetette Anglia – megítélésében – téves és céltalan külpolitikai irányultságát. A krími háború kétségtelenül a kor meghatározó nemzetközi eseményei közé tartozott. A háború (a harcok, a járványok és a rossz ellátás következtében) mintegy félmillió áldozatot követelt, ami több volt, mint bármely európai

⁷⁷ Moldva és Havasalföld ezután autonómiát kapott, amit a nagyhatalmak is garantáltak.

háborúban elszenvedett veszteség az 1815-öt követő száz év folyamán.⁷⁸ Ekkor kezdődött Florence Nightingale, a modern nővérképzés, valamint a betegellátás reformja elindítójának sebesültgondozó tevékenysége is, aki felhívta a figyelmet a katonai egészségügyi ellátás fontosságára. A krími volt az első mediatizált háború, amelyről a tudósítók a fényképészet és a táviró révén azonnal beszámoltak, és az első, amelyben nagy szerephez jutottak a modern technológiák.

A háború eseményeit Kossuth is végigkövette, s tollában vagy hangjában bízva állt ki véleménye mellett és képviselte elveit. Mindenről határozott meggyőződéssel rendelkezett, s összefüggéseiben látta a diplomáciai viszonyokat. Ezért számos esemény bekövetkeztét, illetve végkimenetelét előre láthatónak vélte. Azonban több esetben mégis számításaival ellentétesen alakultak a háborús események, így például eltérően foglalt állást Ausztria a háborúban, illetve Szevasztopol ostroma is más eredménnyel ért véget.

Szónokként elért sikereiben bízva joggal remélhette, hogy a szóban mindig lelkes fogadtatásra talált érvelése, írásban sem lesz hatástalan. Ezért is szerződött le a két brit hetilappal, a *Sunday Times*-szal és a *The Atlas*-szal. E két fórumtól azt remélte, hogy rajtuk keresztül elegendő hatást tud gyakorolni az angol közvéleményre, s ezáltal a hivatalos politikára is, ezáltal pedig emigrációs céljait is megvalósíthatja. Mindazonáltal, ahogy azt összességében láthattuk, kitézött céljait nem érte el. Ennek ő is tudatában volt, hiszen utolsó megjelenő cikkében ez irányú meglátásait is összefoglalta olvasóinak. Arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy Kossuth nem saját szülőföldjén írta meg gondolatait, és foglalt állást politikai kérdésekben. Saját nemzetének is írt, de leginkább angol olvasóinak. A két szemléletet, érzésvilágot, a két nemzet helyzetében az évszázadok alatt előálló különbséget nehéz volt összeegyeztetni egy véleményben, sokszor nem is sikerült. Kossuth Lajos elsősorban magyar volt, hazájától, nemzetétől elszakított magyar, emigráns, és ugyanakkor a szabadság híve, demokrata, aki egyben látta az európai és világtendenciákat is. Sokan figyeltek rá, sokak szemében a magyar nemzet nevében szólt. Ő maga is így gondolta.

Így óhatatlanul is figyelnie kellett volna szavai súlyára és kritikái élére, hiszen sokszor súrolta politikai érdekek, olvasói érzékenységek határait. Láthattuk, hogy publicisztikájában döntően Anglia külpolitikáját kritizálta, ami előbbi prioritásai, meggyőződése szerint sokszor letért a szabadság elveinek képviseléséről. Sőt, az önkényuralmi Oroszországot

⁷⁸ Taylor, Alan J. P.: *The struggle for mastery in Europe 1849–1918*. London-New York, 1971. 81.

és a démoni [the source of evil]⁷⁹Ausztriát szolgálta. A krími háború elhibázott célkitűzései, a brit politika őszintétlen szerepe, Angliának az elnyomott nemzetek (magyarok, lengyelek, általában közép-európaiak) sorsa iránti közönye mind-mind megjelent írásaiban.

1855-ben politikai célkitűzései és világszemlélete az angolokétól, az angol kormányétól, sajtóétól igencsak eltért. Ezen célkitűzések között szerepelt többek között Ausztria (Habsburg Birodalom) Európában betöltött korabeli szerepének átértékeltetése, illetve egy Duna-menti államokból alkotott szövetség (konföderáció) létrehozásának elképzelése. Visszatérő elem Magyarország, Lengyelország, Olaszország függetlenedésének megteremtése, valamint a Török Birodalom méltóságának helyreállítása és az orosz cári birodalom visszaszorítása a kontinensről. Kossuth tehát az európai hatalmi viszonyok teljes megváltoztatására akarta rábírn Angliát. Ez pedig meghaladta erőit. De arról nem mondott le, hogy az Oroszország vereségével végződő, és a – meglátásában – a magyar emigráció szempontjából a nyugati hatalmak által sokban kiaknázatlanul hagyott krími háború után is az emigráció fő feladatául a Habsburg Birodalom elkerülhetetlennek ítélt válságára való (politikai) felkészülést hirdesse.⁸⁰

---

⁷⁹ *Sunday Times*. 1855. február 18. Lásd: Haraszi, 1990. 97.

⁸⁰ Vö.: Lukács Lajos: *Magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak 1849–1867*. Bp., 1955. 50–122.; Kabdebó Tamás: *Diplomat in Exile*. Francis Pulszky's Political Activities in England, 1849–1960. New York, 1979. 79–98.; Szabad György: *Kossuth irányadása*. Bp., 2002. 197–198.